

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури
Факультет соціальних комунікацій та музейно-туристичної діяльності

Кваліфікаційна робота

на тему:

«Сільська громада Наддніпрянської України – як об’єкт музеєфікації»

здобувача вищої освіти

2 курсу другого освітнього рівня (магістр)

спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам’яткознавство»

освітньої програми «Музеєфікація історико-культурної спадщини»

Калініченка Вячеслава Володимировича

Науковий керівник:

доцент, доктор історичних наук

Тортіка Марія Валеріївна

Рецензент:

директор музею історії

Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна,

доцент, кандидат історичних наук

Іващенко Вікторія Юріївна

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. Історична довідка з об'єкту музеєфікації «Середовищний музей «Сільська громада Наддніпрянської України».....	12
Розділ II. Наукова концепція розробки експозиції «Сільська громада Наддніпрянської України».....	19
2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми.....	19
2.2 Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа експозиції.....	25
2.3 Стисла тематична структура експозиції	26
2.4 Наскрізнi проблеми експозиції, основні засоби побудови та їх характеристика.....	28
2.5 Архітектурно-художній образ.....	28
Розділ III. Детальний опис проекту розробки експозиції «Сільська громада Наддніпрянської України».....	32
3.1. Анотація.....	32
3.2. Опис проекту.....	33
ВИСНОВКИ	39
Список використаних джерел та літератури	42
Додатки	50

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні неухильно скорочується чисельність економічно спроможних і соціально активних людей в аграрному секторі економіки, процес зникнення селянства як соціальної верстви набув загрозливих розмірів. Дедалі більше стає поселень, жителі яких виявляються нездатними до організації власними силами тієї чи іншої діяльності. Кількість сіл зменшується.

Селянство протягом століть зберігало мову, звичаї, вдачу, традиції, менталітет українського народу, нації. Для збереження селянства як соціальної верстви, необхідно, зберегти традиції селянського самоврядування – сільську (земельну) громаду, зберегти селянський двір, як окреме селянське господарство.

У попередніх дослідженнях нами визначено поняття: «сільська (земельна) громада – поземельне, господарське, соціальне об'єднання селянських дворів, система сусідських і родинних зв'язків, відносин, традицій» [37, с. 18]. Автором кваліфікаційної роботи доведено, що «традиція самоврядування у сільській (земельній) громаді існувала впродовж тисячоліть, може вважатися елементом нематеріальної культурної спадщини та може бути внесеним до відповідних реєстрів» [37, с. 21].

6 березня 2008 р. Україна приєдналася до Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної спадщини», а 27 серпня 2008 р. цей міжнародний акт набув чинності в Україні. В Конвенції зазначається, що «нематеріальна культурна спадщина – це звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» [13, 16].

У світі є низка вдало реалізованих прикладів музеєфікації сільського життя та традицій, які функціонують у вигляді екомузеїв, скансенів та середовищних музеїв. Сільська громада та традиції селянського самоврядування в українському селі – залишаються малодослідженими. Як наслідок, прикладів

музеїфікації інституту селянського самоврядування не існує. Експозиція «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України» буде піонером у цьому напрямку.

Об'єкт дослідження – вивчення методів музеїфікації елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Предмет дослідження – сільська громада Наддніпрянської України – соціальний інститут селянського самоврядування, як елемент нематеріальної культурної спадщини України.

Територіальні рамки дослідження – Наддніпрянська Україна (Наддніпрянщина), цю територію ми пояснюємо так: «це умовний термін, що використовується для позначення тієї частини українських земель, яка до 1917 р. входила до складу Російської імперії, згодом до складу Української СРР до 1939 р.» [34, с. 2].

Хронологічні рамки дослідження: II ст. – початок XXI ст. Нижня межа визначена періодом бурхливого розселення антів (східних слов'ян) на території Наддніпрянщини (хоча сільська громада, як явище, виникла ще в первісну епоху). Елементи сільської громади, як селянського інституту самоврядування, існують й досі, тому верхня межа – це сьогоднішня.

Мета дослідження – дослідити історичний розвиток селянського поземельного, самоврядного, соціального інституту – сільська (земельна) громада; довести, що сільську (земельну) громаду можна вважати проявом нематеріальної культурної спадщини України; інтерпретувати селянську самоврядну традицію музейними засобами, шляхом створення середовищного екомuzeю «Сільська громада Наддніпрянської України».

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- дослідити стан вивчення, з'ясувати повноту висвітлення теми в історіографії;
- здійснити аналіз джерел з обраної теми, з'ясувати їх ступінь об'єктивності та достовірності;

- визначити методологію та методи дослідження та музеєфікації з обраної теми;

- вивчити діяльність сільської громади, як селянського самоврядного інституту;

- розглянути світовий досвід музеєфікації селянського життя;

- розробити проект музеєфікації сільської громади Наддніпрянської України;

- розробити пакет документів для подачі заявки на грантову програму.

Наукова новизна. На основі здійснених автором досліджень, аналізу світового досвіду музеєфікації нематеріальної культурної спадщини, вперше розроблено проект середовищного екомuzeю сільської громади.

Історіографія та джерельна база дослідження.

Передусім слід проаналізувати роботи, що стосуються теорії і практики музеєфікації нематеріальної культурної спадщини (далі – НКС). Сучасна наука трактує музейний предмет як – предмет, включений до музейного зібрання, музейного фонду. Нематеріальна культурна спадщина має усі властивості матеріальних об'єктів музейного значення, крім одного – вона не відчутна, й не може бути матеріалізована в об'єкті. Проблема музеєфікації НКС займались Г.К. Белугіна, М.Є. Каулен, Л.А. Клімов, Т.С. Кур'янова, О.М. Мастеница, А.С. Старикова, І.В. Репета, С.А. Уляшева [24, 25, 39, 40, 41, 43, 44, 59, 62, 63]; організацією музеїв під відкритим небом – М.Т. Брич, П.В. Глушкова, С.І. Яковлева [26, 29, 75]; середовищні музеї – М.Є. Каулен, Г.Ю. Новікова, Т.І. Чукліна [39, 54, 55, 66].

Г.К. Белугіна зазначає, що консервація й зберігання НКС не має перспектив, актуалізація НКС можлива через музейно-виставкову і туристично-рекреаційну діяльність. Завдяки туризму, як соціокультурному явищу, розвиваються середовищні музеї [24]. М.Є. Каулен вважає, що «живі» та екомuzeї мають більше можливостей для актуалізації НКС, тому що музеєфікація об'єкта НКС відбувається разом з середовищем, відповідно разом із носіями традиції [39]. Т.С. Кур'янова зазначає, що фундаментом збереження

етнічної культури є НКС, яка, в свою чергу, найбільш уразлива, може бути розмита та уніфікована.

Елементи НКС в рамках музеалізації можна зберегти шляхом музейної інтерпретації, наукової реконструкції та ревіталізації [43]. Роль «носіїв традиції» можуть виконувати співробітники музею [26, 43]; при моделюванні традицій у ролі дійових осіб виступають відвідувачі музею [26]. «Середовищна експозиція – повне відтворення історичного середовища, де експозиційну цінність становить все, що оточує відвідувача», зазначає М.Т. Брич, «середовищний музей експонує не окремі музейні предмети, а цілісне історичне, культурне середовище, історико-культурне середовище – це сфера функціонування культурної спадщини» [26] (в т. ч. і НКС – прим. авт.).

Повний, ґрунтовний аналіз історіографії та джерельної бази щодо вивчення сільської (земельної) громади можна знайти на сторінках монографії автора даної кваліфікаційної роботи [35].

Стислий огляд історіографії. «Перші наукові праці про сільську громаду (общину) вийшли друком в Росії в другій половині XVIII ст. Інтерес до сільської громади посилювався наприкінці 30–40-х років XIX ст. Передусім таке зацікавлення проявилось у працях слов'янофілів (О.С. Хом'яков, К.С. Аксаков, І.В. Киреевський). Ці дослідники вбачали в громаді споконвічні основи слов'янського, зокрема російського общинного життя, що, на їх думку, докорінно відрізнялося від західного, європейського способу життя, побудованого на інших, приватновласницьких основах. Зокрема, І.В. Киреевський стверджував, що селянська громада (община) це важливий соціальний інститут, який здатний врятувати селянство від загрози пролетаризації, а Росію – від революції» [35, с. 9–10].

Продовжуючи огляд історіографії, ми зазначаємо, що «протягом 70-х років XIX – початку XX ст. дослідники з народницького руху виконали великий обсяг роботи по систематизації фактичного матеріалу, простежили головні напрями еволюції общини (громади), зокрема активно використовували

матеріал по Наддніпрянській Україні (В.П. Воронцов, К.Р. Качаровський, П. Веніамінов, С. Южаков)» [35, с. 11].

Ми зазначаємо, що «революція 1917 р. засвідчила дійсну роль та місце сільської громади в соціально-економічному й політичному житті села. Громада активно заявила про себе під час революційних аграрних перетворень (аграрної революції) 1917–1922 рр.» [35, с. 13]. Більшовики трансформували сільську громаду в земельну і надали їй юридичного статусу. «Більшості робіт 1920-х рр. характерна відсутність аналізу праць попередників, обмежена джерельна база, лапідарність викладу матеріалу. За змістом це були, передусім, навчально-ознайомчі або агітаційно-пропагандистські праці» [35, с. 12–13].

Продовжуючи короткий огляд історіографії зазначимо, що «упродовж 1930-х – першої половини 1950-х рр. в історіографії не написано жодної праці про громаду. Винятком є невеличка стаття П.М. Першина в сільськогосподарській енциклопедії за 1933 р.» [34, с. 5]

«У другій половині 1950-х рр. часткова лібералізація суспільно-політичного життя в країні позитивно вплинула на вітчизняну історичну думку» [34, с. 5]. Доробок українських істориків у висвітленні земельної громади дуже скромний, виклад матеріалу зводиться до обґрунтування об'єктивної необхідності переходу до масової колективізації сільського господарства (праці В.В. Гречка, І.Є. Громенка) [34, с. 5].

В незалежній Україні, «В.В. Анісімов виявив генетичний зв'язок земельної громади 1920-х рр. із дореволюційною сільською громадою, вказав на існування громади в українському селі в 1918–1921 рр. Праці В.В. Бойка, Г.В. Калініченко, І.М. Кривко присвячені дослідженню діяльності земельних громад 1922–1930 рр. на регіональному рівні)» [34, с. 5].

«Останнім часом діяльність громади в українському селі досліджували І.Є. Громенко, В.В. Анісімов, І.В. Кривко, В.В. Бойко, В.В. Мацюцький, І.Г. Верховцева, В.В. Калініченко які розглядали різні сторони життя та діяльності цього поземельного інституту. В.В. Калініченко здійснив

комплексне історичне дослідження інституту земельної громади в 1917–1930 рр.» [38, с. 18]

Підводячи підсумок, можна заявити, що «жодне з досліджень не розглядало сільську (земельну) громаду як суб'єкт нематеріальної культурної спадщини України й як об'єкт музеєфікації» [38, с. 18].

Аналіз джерельної бази. Проаналізувавши використані джерела з обраної тематики, їх можна поділити на такі групи: 1) законодавчі акти; 2) архівні матеріали.

До першої групи джерел слід віднести сучасне міжнародне законодавство та законодавство України:

- Конвенція ООН «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» [10];
- Конвенція ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної спадщини» [11];
- Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 06.03.2008 №132 [7];
- Закон України «Про охорону культурної спадщини» [6];
- Закон України «Про музеї та музейну справу» [5];

Друга група джерел: «архівні фонди, опрацьовані в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Київському, Чернігівському, Житомирському, Вінницькому, Сумському, Полтавському, Харківському, Луганському, Запорізькому, Донецькому й Одеському обласних державних архівах. Основним джерелом з вивчення організації та діяльності громади – це її діловодна документація (на жаль, окремі фонди земельних громад не склалися, тому справи громад розпорошені по фондах райвиконкомів та сільських рад). Це протоколи загальних зборів (сходів) громад та їх ухвали (приговори); протоколи засідань правлінь земельних громад; звіти уповноважених та правлінь земельних громад; акти ревізійних комісій земгромад. За час попередніх досліджень, автором виявлено і використано матеріали 432 громад з усіх природно-історичних та економічних

регіонів Наддніпрянської України. Аналіз джерельної бази показав, що наявних джерел достатньо для всебічного висвітлення заявленої теми дослідження. Джерельна база дослідження є репрезентативною, вона достовірна, достатня й дозволяє виконати поставлені наукові завдання, ґрунтовно висвітлити заявлену тему» [34, с. 8].

Методи дослідження. «У методологічній основі дослідження лежать принципи історизму, об'єктивності, системності наукового аналізу та синтезу. Об'єктивність у дослідженні проявляється у визначенні сутності такого явища, як інститут громади, і визначенні умов, в яких він діяв у Наддніпрянській Україні, у виявленні головних, основних властивостей, зв'язків, тенденцій його розвитку. Дотримання принципу історизму забезпечує погляд на діяльність громади як процес, в ході якого всі складові елементи цього інституту у доколгоспному селі розвивалися у часі, в сукупності історичних взаємозв'язків і взаємозалежностей. Використання методів статистики дозволило отримати узагальнені показники, дослідити динаміку та зміни в земельних громадах; вивчити організаційну діяльність земельних громад по різних природно-історичних та економічних регіонах. Методи соціальної психології дали можливість визначити, які елементи свідомості відіграли головну роль у формуванні соціально-психологічних явищ, притаманних селянам у громаді, що детермінували форми їх поведінки. В дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні історичні методи, які відповідають історичному аналізу. Мета та завдання дослідження обумовили використання аналітичного методу для дослідження архівних матеріалів, а також наукової історичної літератури. Аналіз історіографії обумовив використання аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації. Історичний аспект проблеми висвітлювався з використанням методу аналізу та систематизації архівних матеріалів. Метод систематизації використовувався при вивченні архівних матеріалів. Аналіз, типологізація, класифікація протоколів загальних зборів (сходів) земельних громад, листів та скарг до органів влади дозволили відстежити перебіг

повсякденного життя земельної громади Наддніпрянської України. Завдяки методу класифікації дана класифікаційна характеристика експозиції.

Використовувались спеціальні історичні методи дослідження. Так, використання генетичного методу дозволило нам виявити основні організаційно-функціональні ознаки селянського господарства; дозволило розкрити будову земельної громади. Типологічний метод допоміг визначитися з класифікацією земельних громад за кількістю селянських дворів; дозволив визначити напрям музеєфікації. Використання синхронного методу визначається строкатістю та складністю взаємозв'язків та взаємодій, що мали місце в громадах різних регіонів України в один і той самий час. Проблемно-хронологічний метод допоміг глибше проникати в сутність проблеми. Діахронний метод дозволив простежити дію історичних закономірностей і тенденцій на формування інституту земельної громади. Порівняльно-історичний метод дозволив встановити подібність і відмінність між громадами різних регіонів Наддніпрянської України з метою більш глибокого розуміння сутності процесів у громаді, дозволив простежити зміни в світогляді, ментальності українського селянства, виявити їх зв'язок та загальну спрямованість. Застосування структурно-системного методу при вивченні джерельної бази забезпечило вичерпне знання про об'єкт дослідження; метод був необхідний для забезпечення погляду на земельну громаду як на складну систему із різноманітними соціально-економічними зв'язками; він допоміг з'ясувати характер та особливості взаємовпливів структур влади на громади, місце громади серед сільських органів влади; дозволив ретельніше виявити внутрішні закономірності функціонування громади. Системний аналіз дозволив проаналізувати сам проект музеєфікації, виявити його сильні та слабкі сторони. Обрана методологія та методи історичного дослідження спрямовані на всебічне, комплексне дослідження інституту земельної громади в доколгоспному селі Наддніпрянської України в 1917–1930 рр. Використання цих методів дослідження дозволило нам всебічно розкрити тему нашого

дослідження, відтворити реальну картину діяльності земельної громади» [34, с. 9–10].

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження використовуються автором у процесі читання лекцій з історії України у Харківській державній академії культури. Результати історичної частини дослідження оприлюднені в 22 виступах на наукових конференціях та семінарах міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівнів, викладені у 45 статтях (в тому числі 25 у збірниках, що входять до переліку фахових видань з історії). Результати музеєзнавчої частини викладені фаховій статті [38] та оприлюднені на 2 міжнародних наукових конференціях [36, 37].

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури та додатків.

Розділ I. Історична довідка про об'єкт музеєфікації.

У попередніх дослідженнях нами визначено поняття: «сільська (земельна) громада – поземельне, господарське, соціальне об'єднання селянських дворів, система сусідських і родинних зв'язків, відносин, традицій» [36, с. 54].

Наддніпрянська Україна (Наддніпрянина) – це ті українські землі, що входили до складу Російської імперії, а потім до складу СРСР до 1939 р.

У своїх попередніх дослідженнях, ми зазначали: «термін «громада» в науковій літературі використовується в кількох значеннях. У широкому значенні громада – це різні людські спільноти: селянське об'єднання, міська комуна, земляцтво, релігійна група тощо. У деяких країнах громада – це нижча адміністративно-територіальна одиниця. У вузькому значенні цього терміна – це первісна форма соціальної організації людей, яка згодом перетворилася в сусідську (територіальну, сільську) громаду. Сільська (земельна) громада стала нижчою одиницею складного соціального організму суспільства; формою сільського самоврядування; організацією безпосередніх виробників. Необхідно відмітити, що зустрічаються і інший терміни для позначення сусідської громади – “община”, який має більш книжний характер. Селяни Наддніпрянської України використовували слово “громада” для позначення цього поняття» [35, с. 6].

У своєму попередньому дослідженні, ми зазначили, що «сільська (земельна) громада еволюціонувала під впливом як зовнішніх факторів (економіка, ідеологія, податкова політика держави), так і внутрішніх, пов'язаних з особливостями розвитку селянського “світу”. Впродовж людської історії вона існує як один з принципових типів соціальної організації, що детермінує структуру суспільства й порядок його життєдіяльності. Опосередковано сільська (земельна) громада пов'язана з первісністю, але не зникла в епоху цивілізацій. З розвитком суспільства змінювались форми громади: родова, сімейна, сільська (земельна). Сільська (земельна) громада виникла в первісну епоху, її ознаками були спільне володіння засобами виробництва та звичаєві форми самоврядування» [36, с. 18].

Аналізуючи історичну ретроспективу сільської громади, ми зазначали, що «впродовж VI–IX ст. сільська (земельна) громада існувала в трьох стадіальних видах: великосімейна, територіально-великосімейна і територіальна громада. У X–XI ст. існували незалежні сільські громади (які називалися “верв”) і залежні від замків громади князівських сіл. Поширеною формою сільських громад в XIV–XVI ст. стали громади-волості. Складовою частиною таких громад були великі дворища. Стадіально це територіально-великосімейна громада. Територіально-великосімейній громаді були характерні такі функції: управління, судочинство, регулювання форм землекористування, фіскальні повноваження. Громади-волості у XV–XVI ст. трансформуються в громади багатодвірного села. Великосімейні двори були їх складовою частиною. Великосімейні двори мали власне самоврядування, зберігали культ предків та звичаї. Стадіально громада переходить до територіального (сусідського) виду. У XVII–XVIII ст. територіальна (сільська) громада стає додатком помісної системи [42, с. 157]. За рішенням російського уряду у 1839 р. сільська громада стала найнижчою адміністративно-господарською одиницею (частиною волості) на землях, де мешкали державні селяни. В ході селянської реформи 1861 р., на колишніх поміщицьких землях були юридично оформлені сільські громади [27, с. 377–378]. Сільська громада Наддніпрянської України стала адміністративною одиницею, маючи такі функції: адміністративну, поліцейську, фіскальну. В місцевостях, де панувала общинна форма землекористування, сільська громада мала повноваження поземельної общини. У випадках, коли межі сільської громади і общини не співпадали, земельні справи вирішували на селенних сходах домогосподарів (домогосподар – голова селянського двору) даної поземельної общини (тобто зборах, на яких вирішували тільки земельні питання), а сільська громада не втручалась. Сенатом Російської імперії була легалізована така практика [18, с. 602–603]. Отже, в другій половині XIX ст. – 1917 р. сільська громада була адміністративно-господарською одиницею» [38, с. 18–19].

Продовжуючи аналіз історичного розвитку сільської громади, ми зазначаємо, що «революційні події 1917 р., політична нестабільність, розруха, знищення правового середовища, сприяли відновленню сільської громади як інституту селянського самоврядування. Сільська громада Наддніпрянщини стала важливим фактором в аграрних перетвореннях, ставши посередником між більшовицькою владою і окремим селянським двором, адже сільська громада – це об'єднання селянських дворів. Вищим органом влади в сільській громаді був сход (загальні збори) домогосподарів. Домогосподар – голова селянського двору, а селянський двір – складова частина громади. На сході обирали старосту та інших представників сільської адміністрації. Головною особливістю сільської (земельної) громади як соціального інституту – є той факт, що влада в ній належить всім її членам (громадянам), а не якійсь особі, чи групі осіб. Свою волю члени громади реалізують на сході. Сход громади, де вирішуються усі питання внутрішнього життя – головна істотна риса громади, без якої вона не може існувати» [38, с. 19].

У статті про історичну ретроспективу сільської громади, ми зазначаємо: «спільна загроза, у часи революційних перетворень, змусила селян об'єднатись, зв'язки у середині громади зміцніли, зріс авторитет сільської громади, вона продовжувала активно діяти. В таких умовах більшовики вирішили використати сільську громаду у справі колективізації села [12, с. 52–53]. За участю сільських громад мав проходити перерозподіл колишніх поміщицьких земель [21, с. 11–14; 74, с. 18], а сама сільська громада була визначена однією з категорій землекористувачів [23, с. 79]. Задля зменшення владного авторитету сільської громади, більшовики передали адміністративні функції новоствореній сільській раді. В Наддніпрянській Україні, крім перерозподілу конфіскованих поміщицьких земель, сільська громада виконувала функції: на засадах звичаєвого права вирішення майнових суперечок всередині громади; підтримання порядку у селі; догляд за землями спільного користування; громадськими будівлями; виконання суспільних повинностей [35, с. 56–59]. Влітку 1919 р. радянська влада впала, одна з причин падіння – селянський опір

колективізації села. Але наприкінці 1919 – на початку 1920 рр. більшовицька влада була відновлена. Продовжуючи непопулярну серед селян політику «воєнного комунізму».

Через політику «воєнного комунізму», продрозкладки, на початку 1921 р. серед селянства посилювався повстанський рух проти радянської влади. Більшовики, щоб утримати владу, були змушені перейти від політики «воєнного комунізму» до непу» [38, с. 19].

Радянська влада була слабкою й схильною до компромісів, тому ігнорувати сільську громаду вона не могла собі дозволити. В листопаді 1922 р. прийнято в Земельний Кодекс УСРР [8, ст. 750; 21, с. 155]. За Земельним Кодексом УСРР (далі ЗК УСРР) радянська влада узаконила сільську громаду під терміном «земельна громада», тобто сільська громада стала земельною громадою. Таким чином, під тиском реалій 1917–1921 рр., радянська влада визнала сільську (земельну) громаду. Разом з тим, більшовики намагались обмежити коло обов'язків громади тільки поземельними справами [9, ст. 43].

«Земельна громада – сукупність селянських дворів, а не окремих фізичних осіб. У своїй діяльності земгромада зверталася тільки до двору (господарства), до складу якого повинен був входити кожний член громади. Селянин набував права користування землею, тільки перебуваючи в земельній громаді й тільки у складі двору [9, ст. 93, 97, 127, 136].

Адміністративні питання передані сільській раді, земельно-господарськими питаннями мала займатися громада. Але громада продовжувала виконувати й всі інші важливі на селі соціальні функції. Фактично громада функціонувала як поземельна організація, і як самоврядна селянська організація. Протириччя між земельною громадою і сільською радою були постійними. У циркулярі НКВС і НКЗ УСРР від 15 листопада 1923 р. зверталася увага «місцевих радянських владних структур на те, що органи управління земельних громад, якими були загальні збори (сходи) та вибрані ним уповноважені відволікалися від наданих їм діючим законодавством справ земельного характеру і переходили до розгляду справ, що стосувалися завдань

управління, тобто втручалися у компетенцію сільської ради...»; підкреслювалося, що «діючим радянським законодавством не передбачалися сільські сходи як органи влади на селі» (як це було до 1917 р. прим. авт.); «всі розпорядження влади на селі мали виходити тільки від сільської ради та інших урядових органів й їх розпорядження були обов'язковими для всіх земельних громад» [15, с. 237–241].

Сільські ради, у своїй більшості, не мали власних бюджетів, отже вони перебували у фінансовій залежності від земельних громад. Так, у 1927 р. бюджети всіх сільрад УСРР становили 600 тис крб., а бюджети земельних громад – 13 млн крб. [56, с. 240] Тільки 500 із 10500 сільрад республіки мали власні бюджети [14, с. IX].

Земельна громада мала широкі внутрішні можливості для організації кооперативних об'єднань, вона мала в собі міцні приватновласницькі стимули (економічна незалежність селянського двору, право вільно розпоряджатись результатами праці та ін.) й не могла стати основою колективізації. Колективізація не відповідала менталітету селянства й як, наслідок, приймала насильницький характер. Земельні громади, в своїй переважній більшості, не стали засобами колективізації, а більшовики не могли миритися із самоврядним та демократичним соціальним інститутом – земельною громадою.

В липні 1927 р. ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили постанову «Про зміни і доповнення Земельного кодексу УСРР». За Постановою обмежили виборчі права членів громади. Права голосу та участі в управлінні громади позбавлялись хазяйновиті, а отже і авторитетні у громаді селяни, яких радянська влада вважала куркулями, тобто своїми ворогами. Сільські ради отримали право затверджувати рішення земельних громад [1, с. 440, 442]. В грудні 1928 р. ЦВК СРСР ухвалив «Основні засади землекористування та землеустрою», за якими земельна громада підпорядковувалась сільській раді, а селяни, що не мали права вибору до рад, позбавлялись права голосу на сходах земельної громади [20, с. 300–306]» зазначаємо ми у своїй статті [38, с. 20].

«У 1928–1929 рр. більшовики змушували земельні громади переходити на статут товариства спільного обробітку землі. Селяни не бачили в такій формі господарювання переваг, тому чинили опір колективізації. Станом на жовтень 1929 р., за даними Укрколгоспу, на колективну форму землекористування перейшло лише 355 земгромад із майже 40 тис. існуючих в УСРР [22, с. 351].

Своєю демократичною, самоврядною суттю земельна громада суперечила тоталітарному режиму, який почав формуватися в СРСР. Земельна громада була ліквідована, як й інші громадські, не державні, не контрольовані правлячим режимом інституції. У лютому 1930 р. Постановою Президії ЦВК СРСР та ВУЦВК і РНК УСРР в районах суцільної колективізації земельні громади ліквідовувалися, їх права та обов'язки передавалися сільським радам [3, 20, с. 465–466]. У березні 1930 р. Наркомзем УСРР розіслав інструкцію «Про порядок ліквідації земельних громад в районах суцільної колективізації» [35, с. 312]. За рішенням сільської ради, у межах окремого села, земельна громада ліквідовувалася, її майно передавалося колгоспу, органи самоврядування розпускалися [2, с. 80–81]» зазначаємо ми в своїй статті [38, с. 21].

«В радянські часи, в умовах колгоспно-радгоспної системи селянського самоврядування не існувало. Найнижчою адміністративно-територіальною одиницею була сільська рада, яка також не мала самоврядних функцій» [37, с. 55].

Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст., триває земельна реформа в Україні, яка стала найтривалішою у сучасному світі. В рамках реформи була ліквідована колгоспно-радгоспна система, сільські ради отримали самоврядні функції. З квітня 2014 р. розпочався процес децентралізації влади й створення об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ). За Законом України «Про внесення змін до земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» № 1423-ІХ, який вступив в дію в травні 2021 р., ОТГ можуть вільно розпоряджатися землями, які знаходяться на їх території [4]. Після створення ОТГ, фактично відбулось укрупнення влади. ОТГ відтепер об'єднують кілька сіл і містечок.

Окремі селянські двори втратили владу на селі з ліквідацією сільських рад, замість сільради запроваджена посада старости села. Старосту села тепер не обирають, його призначає голова ОТГ. Селянське самоврядування залишається лише на побутовому рівні: визначення місць вигону домашньої худоби; спільний випас домашньої худоби; розчищення шляхів у зимовий період.

Висновки. У висновках ми процитуємо наші попередні умовиводи. «Сільська (земельна) громада – це природно створене або історично розвинене місцеве сусідське соціально-економічне, політичне, ідеологічне, соціокультурне, побутове об'єднання селян та їх дворів. Об'єднання, що було створене з метою обслуговування та задоволення власних потреб та інтересів як співвласників (співкористувачів) землі, пасовиськ, води та ін. Сільська (земельна) громада – це громадсько-виробнича і соціальна організація селянських дворів (індивідуальних виробників), що поєднує у собі систему сусідських і родинних зв'язків, відносин, традицій. Сільська (земельна) громада – це соціальний організм, пов'язаний з традиційною формою розселення (село, хутір), демократичною системою управління, самоврядування й регуляції поземельних, економічних, побутових, соціальних та інших взаємовідносин своїх членів. Головною особливістю сільської (земельної) громади як соціального інституту – є той факт, що влада в ній належить всім її членам (громадянам), а не якійсь особі, чи групі осіб. Свою волю громадяни реалізують на сході» [37, с. 55]. Сход громади, де вирішуються усі питання внутрішнього життя – головна істотна риса громади, без якої вона не може існувати. Сільська (земельна) громада це елемент нематеріальної культурної спадщини України.

Розділ 2. Наукова концепція розробки експозиції:

Сільська громада Наддніпрянської України.

2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми

Проблема збереження нематеріальної культурної спадщини гостро стоїть в умовах кризової культурної динаміки ХХ–ХХІ ст., і здається незламно складнішою, ніж завдання збереження пам'яток матеріальної культури.

Актуальність проблеми висвітлена в Міжнародній конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, прийнятій на Генеральній конференції ЮНЕСКО в Парижі 17 жовтня 2003 р. [10]; Закону України про приєднання до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, 6 березня 2008 р. [7] Де, зокрема, говориться, що нематеріальна культурна спадщина, передана з покоління в покоління, постійно відтворюється громадами і групами в залежності від їхнього оточення, їх взаємодії з природою і їх історією, і формує відчуття спадкоємності, тим самим пропагуючи повагу до культурного розмаїття і творчості людства. Нематеріальна культурна спадщина проявляється, зокрема, за такими напрямками: усні традиції та форми вираження поглядів, у тому числі мова як носій нематеріальної культурної спадщини; звичаї, обряди, гуляння; знання і звичаї, пов'язані з природою і Всесвітом; знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами.

Музей є скарбницею культурної, історичної, духовної спадщини народу. Він допомагає людям розширювати горизонти власного світогляду, виховує, поширює знання. Музей виконує роль провідника між минулим та сучасним.

Об'єкт музеєфікації – сільська (земельна) громада Наддніпрянської України, як елемент нематеріальної культурної спадщини [38]. Охорона нематеріальної культурної спадщини, за Конвенцією ЮНЕСКО, – це збереження життєздатності. Живим прикладом сільської (земельної) громади є сільська (земельна) громада с. Остап'є, Миргородського району, Полтавської області. Сільська (земельна) громада складатиметься з трьох селянських дворів, розташованих на околиці села.

Сільська громада є малодослідженою історичною темою (на даний час цією темою в Україні займається всього 7 науковців, включаючи автора даної роботи [28, 33–38, 45–47]). Прикладів музеєфікації сільської (земельної) громади в Україні не існує.

Результатом розробки проекту музеєфікації є створення середовищного музею, у якому буде відтворено повсякденне життя, побут селянства початку ХХ ст. та традиції селянського самоврядування (що було невід'ємним елементом сільської (земельної) громади).

Реалізація проекту середовищного екомuzeю «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України» дозволить:

- глобально – зберегти елемент нематеріальної культурно спадщини – сільську (земельну) громаду та українське селянство – основу нації, носія традицій;
- локально – зберегти с. Остап'є від вимирання та зникнення з карти України, шляхом включення села до туристичних маршрутів, розвитку інфраструктури села, появи нових робочих місць; екомuzeй стане селоутворюючим елементом.

До початку підготовки та реалізації проекту автором проведено соціологічне опитування з метою виявлення рівня зацікавленості даною тематикою серед різних верств та вікових категорій населення.

Опитування онлайн (або CAWI – Computer Assisted Web Interviewing) і телефонні опитування (CATI), застосовується в дослідженнях ринку, політичних і соціально-економічних процесів. Особливо актуальними онлайн опитування стали в період карантину, коли через введення обмежень, пов'язаних з пандемією вірусу COVID-19 використовувати традиційне (face-to-face) опитування стало складно (іноді протизаконно). Дослідження онлайн є ефективним інструментом для відстеження настроїв відвідувачів музею. Метод проведення опитування в Інтернет. Підбір респондентів в соціальних мережах і меседжерах (Фейсбук, Вайбер і ін.). Такий спосіб дозволив максимально репрезентативно провести опитування в певній географічній локації, серед

певної статево-віковою категорії, представників окремих професій, людей об'єднаних спільними інтересами (в Україні Фейсбуком користується близько 19 млн осіб) [65].

Порівнюючи з анкетним опитуванням респондентів на вулицях, опитування онлайн відрізняється меншою точністю даних; не всі категорії населення мають доступ в Інтернет і мають можливість заповнити анкету онлайн (в першу чергу це стосується старшого покоління 60+, так само жителів сільських регіонів) [65].

З метою ширшого охоплення респондентів різних вікових груп, відбулось телефонне опитування осіб, які не користуються (з різних причин) соціальними мережами, на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів.

Дослідження проводилось по всій Україні (в усіх областях та в тому числі м. Київ), окрім окупованих територій АР Крим, частини Донецької та Луганської областей. Час проведення: березень-травень 2021 р. Результати репрезентативні на рівні всієї країни за показниками віку (18–80 років), статі, типу поселення (місто-село), регіону (області).

Опитано 300 респондентів. Середня тривалість інтерв'ю 10 хвилин. Статистична похибка $\pm 2\%$. Текст анкети – додаток № 1.

Підрахувавши та проаналізувавши отримані результати анкетування, маємо таку ситуацію:

- 70% респондентів зацікавились створенням музею, з них 90% відвідали би музей за наявності зручної транспортної розв'язки;
- 20% респондентів відвідали б музей, якщо він буде поруч з помешканням;
- 10% тема не цікавить зовсім.

Таким чином зроблено висновок, що тема сільської (земельної) громади є актуальною для широкого вікового діапазону. За умови забезпечення зручної транспортної інфраструктури, проект буде мати позитивний результат.

Варто зазначити, що на території України сільська (земельна) громада не представлена в якості середовищного екомuzeю музею під відкритим небом. Представлені в Україні музеї під відкритим небом не «живі». Наприклад:

Національний музей народної архітектури та побуту [53]; Закарпатський музей народної архітектури та побуту [32]; Хата-музей «Лемківська садиба» [58]; Етнографічний комплекс «Українське село» [31]; Музей-садиба Українська хата [51]; Писарівський етнографічний музей під відкритим небом «Українська слобода» [57].

В світовій музейній практиці є приклади музеєфікації сільського життя. Всі вони представлені у вигляді музеїв просто неба або екомузеїв. Експозиція в них представлена на відкритих територіях. Найбільша кількість екомузеїв у Франції, ми нарахували більше 20. Розглянемо світовий досвід музеєфікації селянського життя та побуту у вигляді екомузеїв.

Екомузей Ельзасу (Франція). Справжнє ельзаське село відтворили в комуні Унгурсхайм, розташованій поблизу Мулуза і Кольмара. Село займає територію близько 25 га [додаток 2]. Це один з найбільших етнографічних музеїв Франції з детальною реконструкцією селянського життя. На його вулицях і в дворах кипить життя для туристів тут влаштовують вистави (випас свиней, доїння корів). Майстрині на вулицях демонструють традиційні ельзаські заняття – виготовлення дерев'яних тувель, біловолосої майстерності, випічки. Можна побачити не тільки старовинні засоби пересування селян – вози, а й трактори, мотоцикли, чітко пов'язані з першою половиною ХХ ст. У селі також проводяться майстер-класи з виготовлення сувенірів та приготування традиційних місцевих страв [73].

Екомузей Сен-Деган Бретань (Франція). Музей знайомить з організацією життя в селі, особливостями сільськогосподарських робіт та звичаями бретонців в минулі часи. Тут можна самостійно, або з гідом оглянути селянські дома: хатину ХVІІ ст., у якій мешкала родина разом із худобою; хату ХІХ ст. з господарськими будівлями та пекарнею. Повсякденне життя селян, свята та звичаї розкриваються через заходи, у яких може взяти участь кожен охочий: знайомство з матеріалами та технологією будівництва, випікання хлібу у селянській пічці, майстер-клас з приготування млинців [68].

Шато-Шалон (Франція) – комуна в департаменті Юра. У селі постійно проживає близько 160 осіб, багато хто, як і їхні предки, займаються виноробством [додаток 3]. Крім виноградників і винних льохів, що оточують комуна, в ньому є пара музеїв – сира і вина з обов'язковою дегустацією [67].

Сен-Веран (Франція) у гірській комуні проживає близько 260 осіб. Муніципалітет створив музей сільського життя, що охоплює період ХІХ–ХХ ст. В музеї можна ознайомитись з життям та побутом селян, здійснити дегустацію місцевого вина та сиру [60].

Екомузей Великі Ланди (Франція), знаходиться у с. Маркези. Музей занурює відвідувачів в атмосферу сільського життя регіону Великі Ланди ХІХ ст. У село туристів привозять у старовинному потязі з дерев'яними лавками і підлогою. По вулицях села бігає домашня птиця і худоба. Співробітники музею вдягнуті у селянський одяг. В місцевій пекарні пригостять свіжим хлібом. Ввечері відбуваються свята та тематичні вечори [70, 71].

Фольклорне село Пул-Фетан Бретань (Франція). У селі показаний побут та життя бретонських селян середини ХІХ ст. На вході відвідувачів зустрічає селянка у британському національному вбранні, яка роздає план-мапу села з коротким описом чим можна зайнятись в кожній локації. Можна погодувати худобу, власноруч зробити масло; прясти вовну з подальшим її фарбуванням; прослухати розповідь про повсякденне життя британських селян. Тут можна скуштувати бретонські крепи (млинці) чи бретонський пиріг кунь-аман (кунь-аман в перекладі з бретонського: «кунь» – пиріг, «аман» – масло) – тобто масляний пиріг з великим вмістом цукру [64].

Музей «Дудутки» (Білорусь). Відвідувачі музею мають можливість вивчити місцеві ремесла, скоштувати місцеві блюда. На території музею є пекарня, кузня, млин, конюшня, гончарна майстерня. Співробітники музею вдягнуті у традиційний народний одяг. В музеї є можливість проїхати верхи, зайнятись гончарством або ковальством. У хаті можна випити трав'яного чаю з місцевими бубликами, хлібом, маслом, сиром [52].

Музей Майхеуген (Лілехаммер, Норвегія) – етнографічний музей під відкритим небом [додаток 4]. На території музею зібрано біля 200 старовинних селянських будинків та рибацьких хатин. Майхеуген являє собою поселення, у якому вирує життя. Влітку тут відбуваються галасливі ярмарки, покази старовинних костюмів, етноконцерти, екскурсії. Ввечері у церкві Гармо (побудована в XII ст.) відбувається служба. Взимку музей вкриває снігом, але можна гуляти по вулицях села [49].

Музей Алькохіда (о. Фуертевентура (Канарські острова), належить Іспанії). Острів знаходиться за 100 км на північ від Африки, в Атлантичному океані. Музей знаходиться поряд з поселенням Териф. Екомузей складається з 7 відновлених будинків, які є прикладом різних архітектурних стилів острова (від селянського будинку до будинків заможних людей) [додаток 5]. В музеї можна ознайомитись з життям місцевих селян та ремісників (XIX – XX ст.) і поспілкуватися з ними. В музеї широко представлена місцева фауна (козли, осли, верблюди) і флора (кактуси, молочай, пальми). В музеї можна ознайомитись з системою збирання питної води, побачити процес випікання хліба [69].

Село Макумбушо (Дар-ес-Салам, Танзанія). У музеї під відкритим небом зібрані круглі та квадратні будиночки з плетеними та обмазаними глиною стінами та під ковпаками солом'яних дахів [додаток 6]. Це хатини племен Танзанії. Відновлений екстер'єр та інтер'єр цих хатинок. У селі Макумбушо вирує життя: ремісники роблять сувеніри та продають їх; кухарки величезними ложками щось готують у чанах. У місцевому ресторані можна скоштувати місцеву кухню [50].

Музей «Гессенпарк» (Німеччина). На території музею зібрано біля 100 історичних будинків, деякі з них продовжують виконувати свої функції [додаток 7]. В трактирі накривають столи. На ринку торгують керамікою та продуктами харчування. Наприкінці грудня тут відбувається різдвяний ярмарок. В майстернях у вихідні дні проходять майстер-класи: гончарство, плетіння мітел та іншим старовинним ремеслам [48].

Середньовічне село Косместон (Великобританія). Музей знаходиться у Південному Уельсі. Тут відновлений селянський побут XIV ст. Усі «місцеві» мешканці мають власні імена, біографію та рід занять. Вони вдягнуті у середньовічний одяг, займаються повсякденним життям: печуть хліб, ловлять рибу, прядуть шерсть, слідкують за порядком на селі [додаток 8]. В селі регулярно проходять фестивалі, свята (середньовічний Великдень) та історичні реконструкції [61].

Село Холлоко (Угорщина) знаходиться на північному сході від Будапешта, населення 400 осіб, представників народності палоц. Жителі села зберігають свої стародавні звичаї, одягаються у народні костюми. Односельці живуть і працюють, займаються своїми повсякденними справами на очах у відвідувачів музею. В багатьох дворах влаштовані майстерні (вишивка, ткацтво, гончарство, різьблення по дереву), у яких можна дізнатись про народні промисли. На території села є ще кілька музеїв: музей села, музей пошти, музей ляльок. В Холлоко влаштовують етнофестивалі на релігійні свята, найбільший на Великдень [30].

Калина-Кантрі (Канада). Найбільший у світі екомузей, він знаходиться в провінції Альберта [додаток 9]. Це найбільше в Канаді блочне поселення українців. В екомузеї відтворене традиційне українське життя, побут та традиції (кінця XIX – початку XX ст.) [72].

Отже, із проведеного аналізу музеїв під відкритим небом, екомузеїв, скансенів світу на селянську тематику, ми бачимо, що існують приклади музеєфікації селянського життя, побуту, кулінарних традицій, ремесел. Але прикладів музеєфікації традиції селянського самоврядування, як нематеріальної культурної спадщини немає у жодному музеї.

2.2 Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої експозиції.

Основна ідея музейної експозиції спрямована на збереження нематеріальних культурних цінностей українського селянства – традиції

селянського самоврядування; збереження українського селянства – носія традицій та стержня української нації як соціальної верстви.

Для розкриття ідейного задуму необхідно вирішити наступні **завдання**:

- висвітлити історичну долю селянської (земельної) громади Наддніпрянської України у зазначений період;
- відтворити селянську (земельну) громаду початку ХХ ст. за допомогою музейних засобів;
- наочно продемонструвати повсякденне життя, побут селянського двору та селянське самоврядування;
- домовитись про включення музейної експозиції до туристичних маршрутів;
- винайти додаткові інтерактивні заходи для залучення потоку туристів.

Хронологічні рамки запропонованої музейної експозиції: 1917–1930 рр., оскільки саме у цей період сільська (земельна) громада проявила себе як авторитетна селянська самоврядна інституція.

Географічні межі: експозиція буде розташована у центрі Наддніпрянської України, на Полтавщині, у селі Оспап'є, Миргородського району.

Класифікаційна характеристика експозиції:

- за профілем – історична;
- за типом – середовищний екомузей, скансен;
- за цілями, завданням, призначенням – основна;
- за тривалістю роботи – стаціонарна;
- за методом побудови – ансамблева;
- за принципом побудови – комплексно-тематична;
- за жанром – експозиційний нарис.

2.3 Стисла тематична структура експозиції «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України»:

Розділ I. Історичний огляд.

Розділ II. Сільська (земельна) громада.

Тема 1. Селянський двір.*Підтема 1. Селянська хата.*

Комплекс Кухня;

Комплекс Кімнати, меблі;

Комплекс Предмети побуту;

Комплекс Одяг та прикраси;

Підтема 2. Хлів.

Комплекс Тарний посуд;

Комплекс Домашня худоба та птиця;

Підтема 3. Льох (погреб).

Комплекс Домашні закрутки;

Комплекс Настоянки;

Підтема 4. Сарай.

Комплекс Реманент (сільськогосподарський інструмент та приладдя);

Комплекс Майстерня;

Комплекс Сільський транспорт (віз, велосипед);

Підтема 5. Присадибна ділянка.

Комплекс Колодязь;

Комплекс Сад;

Комплекс Город;

Тема 2. Ремесла в сільській (земельній) громаді.*Підтема 1. Майстерня коваля.*

Комплекс Ковальське горно;

Комплекс Ковальський інструмент;

Комплекс Вироби сільського коваля;

Підтема 2. Гончарна майстерня.

Комплекс Гончарні інструменти;

Комплекс Побутовий та технічний посуд;

Комплекс Вироби гончара.

2.4 Наскрізнi проблеми експозиції, основні засоби побудови та їх характеристика

У даному проекті планується прослідкувати декілька головних проблем, протягом всієї експозиції:

- висвітлити традиції селянського самоврядування;
- показати повсякденне селянське життя та побут.

При побудові експозиції будуть використовуватися оригінальна хата-мазанка, відтворені хати-мазанки, оригінальні предмети побуту та посуду, відтворений одяг та транспортні засоби. Для експозиції відібраний ряд предметів, які яскраво відображають стиль українського селянства початку ХХ ст.

В оригінальних та відтворених хатах, будуть представлені такі предмети побуту як: кухонний та столовий посуд, одяг і жіночі прикраси; у господарських будівлях: знаряддя праці, тарний посуд, відтворені транспортні засоби (вози); у ремісничих майстернях – відтворене ковальське горно, ковальські інструменти та вироби коваля, гончарні інструменти та вироби з глини. Форма працівників музею буде стилізована під український народний одяг початку ХХ ст. Будуть використовуватися науково-допоміжні матеріали: інформаційні щити та стенди. На інформаційних щитах буде розміщуватись історичні довідки та плани проведення заходів. На стендах: карта сільської (земельної) громади із вказівниками для більш легкої орієнтації відвідувачів у просторі; найкращі місця для селфі (фото зони).

2.5 Архітектурно-художній образ

Всі роботи з реалізації проекту будуть проводитись відповідно до законодавства України, насамперед Закони України: «Про музеї і музейну справу» [5]; «Про охорону культурної спадщини» [6];

Експозиційний комплекс «Сільська громада Наддніпрянської України» буде розташований на околиці села Остап'є Миргородського району Полтавської області. До експозиції буде входити 3 селянські двори (історично

склалось, що це мінімальний можливий розмір сільської (земельної) громади) разом з присадибними земельними ділянками. Таким чином територія екомузею буде становити 4–5 га. Із зростанням кількості бажаючих селянських дворів приєднатися до «Сільської громади», експозиційний комплекс може розширюватись. Музейний комплекс «Сільська громада» планується створюватися у форматі музею просто неба. За задумом будуть використані існуючі будівлі, тому проектувати простір немає потреби. Господарі селянських дворів, займаючись своїм повсякденним життям, одночасно будуть співробітниками музею.

Перед входом на територію «Сільської громади» слід розмістити інформаційний щит, який надасть основну інформацію про екомузей та головні локації, за посиланнями QR-коду відвідувачі зможуть отримати більш детальну інформацію про експозицію, історичний огляд.

При проектуванні експозиції «Сільська громада» доцільним буде використовувати деякі архітектурно-планувальні критерії, апробовані при створенні музеїв народної архітектури та побуту.

Територія «Сільської громади» буде огорожена примітивним дерев'яним парканом, на зразок тину. На території селянських дворів будуть розміщені ковальська та гончарна майстерні.

«Сільська громада» складається з селянських дворів. Селянський двір складається з хати, господарських споруд та присадибної земельної ділянки.

Селянська **хата-мазанка** [додаток 10] із очеретяним дахом, підлога в хаті долівка [додаток 11]. Інтер'єр хати буде стилізований під селянське помешкання початку ХХ ст. [додаток 12]. У кімнатах розташовані дерев'яні ліжка, поличка з прикрасами (намисто та косметична коробочка). На кухні полиці з кухонним та столовим посудом. Біля хати розташовані господарські споруди.

Хлів у якому розміщується домашня худоба, та зберігаються корми для неї [додаток 13].

Льох, у якому зберігаються домашні закрутки, молоко, сметана, сир та інші продукти харчування, настоянки [додаток 14].

Сарай, у якому зберігаються транспортні засоби, реманент, домашній інструмент. У сараї є невелика майстерня для дрібного ремонту [додаток 15].

Трохи поодаль знаходиться ковальня (а в іншому дворі гончарна майстерня). **Ковальня** не має відрізнятись за своєю побудовою від сараю. Всередині буде горно для розігріву металу, колода, криці, молотки, ковальське зубило [додаток 16]. Ковальня буде діючою.

Гончарна майстерня буде знаходитись в будівлі сараю. Всередині буде гончарне коло, гончарні інструменти, готові вироби та зразки матеріалів для їхнього створення [додаток 17]. В гончарній майстерні буде працювати гончар.

В дальньому куті двору розміщено туалет (туалет розміщено ближче до проїзної частини вулиці, щоб було зручно відкачувати нечистоти).

На **присадибній ділянці** розміщуються: колодязь [додаток 18], сад, город.

Неподалік від селянських дворів буде організована площа для проведення сходу (загальні збори) громади. Сход громади – місце, де вирішуються усі питання внутрішнього життя – це головна істотна риса громади, без якої вона не може існувати. Влада в сільській громаді належить не якійсь особі, чи групі осіб, а всім її членам.

Для збереження експозиції від зловмисників, усі споруди музею будуть забезпечені охоронною системою та системою відео-спостереження.

Висновок. Проаналізувавши світовий та вітчизняний досвід, можна зробити висновок, що тема музеєфікації нематеріальної культурної спадщини є актуальною. В Україні немає середовищного музею сільської (земельної) громади. Сільську (земельну) громаду можна вважати елементом нематеріальної культурної спадщини України. Сільська громада (окремого села) може бути внесеною до переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Створення середовищного екомuzeю «Сільська громада Наддніпрянської України» у с. Оспап'є ми: з одного боку збережемо

селянський соціальний самоврядний інститут, з іншого – екомузей стане селоутворюючим елементом для збереження й розвитку села.

Розділ 3. Детальний опис проекту розробки експозиції «Сільська громада Наддніпрянської України»

Назва проекту: «Сільська громада Наддніпрянської України».

Організація заявник: Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних територіальних громад, сайт: <https://assogu.org.ua/>

Організації-партнери: Остапівська сільська рада, адреса Україна, 38354, Полтавська область, Миргородський район), вул. Центральна, 3. ЄДРПОУ: 21046383.

Керівник проекту: Калініченко Вячеслав Володимирович, доктор історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства Харківської державної академії культури. Адреса: Харків, Бурсацький узвіз, 4. Телефон: (067)57-930-57, електронна пошта: viacheslav_kalinichenko@xdak.ukr.education.

Географія: Україна, Полтавська область, Миргородський район, с. Остап'є.

Строк виконання проекту: березень – грудень 2022 р.

Вартість проекту: 471 тис. грн.

Анотація проекту. Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних територіальних громад спільно з Остапівською сільською радою, створюють музейну експозицію, під керівництвом доктора історичних наук Калініченка В.В. Експозиція спрямована на збереження нематеріальної культурної спадщини українського селянства – селянського самоврядування у формі сільської громади; на збереження українського селянства, як носія традицій та стержня української нації, як соціальної верстви. Середовищний музей під відкритим небом буде створено у мальовничих куточках с. Остап'є. Початок робіт в березні 2022 р.

Класифікаційна характеристика експозиції:

- за профілем – історична;
- за типом – середовищний екомузей, скансен;
- за цілями, завданням, призначенням – основна;

- за тривалістю роботи – стаціонарна;
- за методом побудови – ансамблева;
- за принципом побудови – комплексно-тематична;
- за жанром – експозиційний нарис.

Вступ. Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних громад України» є добровільним неурядовим, неприбутковим об'єднанням органів місцевого самоврядування України. Асоціація створена з метою більш ефективного здійснення повноважень та узгодження дій органів місцевого самоврядування щодо захисту інтересів територіальних громад, сприяння їх соціально-економічному розвитку, поглиблення взаємодії та співпраці.

Село Остап'є розташовано на правому березі річки Псел, вище за течією розташоване село Балаклія, нижче за течією – село Нове Остапове. Селом протікають пересихаючі струмки із загатами. Населення села – більше 1 тис. осіб. Село має багату історію, що без сумніву, буде приваблювати туристів. Так, в урочищі Острів, поблизу села, виявлені рештки ґрунтового могильника засушинської культури (орієнтовно IV тис. до н. е.), біля села знайдено глиняну посудину епохи енеоліту (IV тис. до н. е.) та велике ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II–VI ст. н. е.).

Постановка проблеми. Музей є скарбницею культурної, історичної, духовної спадщини народу. Він допомагає людям розширювати горизонти власного світогляду, виховує, поширює знання. Музей виконує роль провідника між минулим та сучасним. Об'єкт музеєфікації – сільська (земельна) громада Наддніпрянської України, як елемент нематеріальної культурної спадщини. Проблема збереження нематеріальної культурної спадщини гостро стоїть в умовах кризової культурної динаміки XX–XXI ст., і здається незламно складнішою, ніж завдання збереження пам'яток матеріальної культури.

Сільська (земельна) громада є малодослідженою історичною темою (на даний час нею займаються в Україні до 5 науковців. Прикладів музеєфікації сільської (земельної) громади в Україні не існує.

Результатом розробки проекту музеєфікації є створення середовищного музею, у якому буде відтворено повсякденне життя, побут селянства початку ХХ ст. та традиції селянського самоврядування (що було невід'ємним елементом сільської (земельної) громади).

Реалізація проекту середовищного екомuzeю «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України» дозволить: **глобально** – зберегти елемент нематеріальної культурно спадщини – сільську (земельну) громаду та українське селянство – основу нації, носія традицій; **локально** – зберегти с. Остап'є від вимирання та зникнення з карти України, шляхом включення села до туристичних маршрутів, розвитку інфраструктури села, появи нових робочих місць; екомuzeй стане селоутворюючим елементом.

Мета створення середовищного музею під відкритим небом – збереження нематеріальних культурних цінностей українського селянства, традицій селянського самоврядування; збереження українського селянства – носія традицій та стержня української нації як соціальної верстви.

Завдання:

- висвітлити історичну долю селянської (земельної) громади Наддніпрянської України у зазначений період;
- за допомогою музейних засобів, відтворити селянську (земельну) громаду початку ХХ ст.;
- наочно продемонструвати повсякденне життя та побут селянського двору – складової одиниці селянської (земельної) громади;
- домогтися включення музейної експозиції до туристичних маршрутів;
- створити та запровадити додаткові інтерактивні заходи для залучення потоку туристів;

Цільові групи. Проект розрахований на широке коло відвідувачів різного вікового діапазону, виду та роду діяльності.

Ризики. Село Остап'є знаходиться на віддаленій території від районного та обласного центрів, тому можуть виникнути певні труднощі у роботі музею.

А саме:

- через негоду перебій електропостачання або навіть повне знеструмлення населеного пункту (для вирішення цієї проблеми у майбутньому планується закупівля генератора автономного електропостачання);
- сезонність роботи музею, адже у холодну дощову пору року туристичний потік може значно знизитись;
- віддаленість музею може вплинути на кількість відвідувачів і за сприятливих погодних умов (тому слід включали його у туристичні маршрути).

Очікувані результати.

Безпосередні очікувані результати. Вивчення потенційної аудиторії музею, шляхом опитування за допомогою онлайн форми, яку створено на платформі Google; опитування через форми туристичних компаній Лівобережжя (не менше ніж 200 заповнених форм).

Середньострокові результати: розробка наукової концепції; зустрічі з музейними експертами (історики, музеєзнавці, менеджери соціально-культурної діяльності) та дизайнерами щодо обговорення розробленої концепції, з обов'язковим веденням протоколу; розробка дизайнерської концепції; презентація проекту; розміщення результатів проекту у доступі онлайн; проведення зустрічі серед студентів профільних напрямків (дизайнерської, музеєзнавчої, історичної та культурологічної спеціальностей) задля заохочення та залучення їх у реалізацію проекту; інформування громадськості щодо реалізації проекту, шляхом публікації у періодичних виданнях; створення інформаційних сторінок у соціальних мережах; створення сайту проекту.

Довгостроковий ефект. Збереження сільської (земельної) громади, з подальшою реєстрацією її як елемент нематеріальної культурно спадщини. У наслідок реалізації проекту середовищний музей під відкритим небом стане селоутворюючим елементом, сприятиме розвитку інфраструктури села, появи

нових робочих місць (організація розважальних заходів, зелений туризм, оренда байдарок і човнів, ярмарок майстрів).

План реалізації проекту

Діяльність з реалізації проекту слід розбити на окремі етапи, що мають бути представлені у логічній послідовності, відобразити весь комплекс запланованої діяльності, за планом, вказаним у додатку 21.

д) Ресурси проекту

Працівники організації, що безпосередньо братимуть участь у реалізації проекту (*прізвища та імена, посади в проекті, кваліфікація, досвід, функції в межах проекту*)

- *Калініченко Вячеслав Володимирович* — керівник проекту. Доктор історичних наук. Розробник музейної концепції та тематичної структури. Відповідає за звітність перед донорами та меценатами, підбором команди для роботи над проектом.

- *Настиченко Роман Анатолійович* — координатор реалізації проекту. Слідкує за дотриманням термінів виконання робіт проекту, відповідальний за інформаційний та адміністративний супровід проекту.

Залучені сторонні фахівці

Для втілення проекту необхідна допомога сторонніх фахівців, а саме:

- бухгалтер;
- бригада будівників, малярів-штукатурів, електриків;
- дизайнер.

Обґрунтування потреби у придбанні обладнання та його характеристики

- інформаційний щит 2000x2000 мм, 1 од. Необхідний для розміщення назви історико-культурного комплексу та історичного огляду (довідки);
- інформаційні стенди 1500x1500 мм, 10 од. Необхідні для розміщення додаткової інформації та схематичного відображення елементів експозиції;
- ноутбук, 1 од., необхідний для складання та ведення документації.

- БФП, 1 од., необхідний для друку, копіювання та сканування документів.

с) Інформаційний супровід та комунікаційна стратегія проекту

Методи поширення інформації про хід реалізації проекту та його результати серед широкої громадськості та цільової аудиторії

Комунікаційна стратегія передбачає використання всіх можливих інформаційно-комунікаційних каналів, які мають бути розраховані на всі верстви потенційної цільової аудиторії.

Для поширення інформації будуть використовуватися такі канали комунікації:

- сайт проекту;
- сторінка «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України» у соціальних мережах Instagram, Facebook та на каналі Telegram;
- публікації у газетах «Вечірня Полтава», «Полтавський гід»; «Полтавський шлях», «Решетилівський вісник», «Сільські вісті», «Сільські обрії», «Сільський вісник», «Миргородська правда», «Рідний край» (Велика Багачка);
- співпраця з полтавськими телеканалами РТВ, TV-Ltava, залучення до співпраці загальноукраїнські канали як «СТБ», «1+1» та «Новий канал»;
- публікації на сайтах мандрівників: ukrainer.net, freetravel.com.ua, life-in-travel.com.ua, pro-otdyh.com.ua, samsobi.com.ua.

з) Діяльність після виконання проекту

Планований розвиток діяльності після закінчення реалізації проекту, в тому числі визначення джерел можливого фінансування планованої діяльності (підтримка донорів, залучення коштів громади, власні кошти організації).

Фінансова сталість проекту:

Музей середовищний, працівники музею – одночасно господарі дворів, які живуть своїм повсякденним життям. Діяльність музею буде приносити їм додатковий заробіток (продаж домашнього сиру, молока, «зелений туризм»).

Інституційна сталість проекту:

Діяльність «Сільської громади Наддніпрянської України» сприятиме розвитку інфраструктури села.

Політична сталість проекту:

«Сільська громада Наддніпрянської України» залишає за собою право бути аполітичною установою, не взаємодіяти з політичними партіями та не залежати від політичної ситуації на місцевості чи в країні.

Висновок

Завершений проект стане початком подальшої роботи над реєстрацією сільської (земельної) громади як елемента нематеріальної культурної спадщини України. Сталість проекту забезпечить розширення території музею, збільшенню потоку туристів в село Остап'є. Збільшення потоку туристів в село призведе до розширення сфери послуг і появи нових робочих місць.

В рамках проекту розроблено пакет документів, який може стати взірцем для створення середовищних музеїв під відкритим небом.

ВИСНОВКИ

Сільська (земельна) громада – це природно створене або історично розвинене місцеве сусідське соціально-економічне, політичне, ідеологічне, соціокультурне, побутове об'єднання селян та їх дворів, об'єднання, що було створене з метою обслуговування та задоволення власних потреб та інтересів як співвласників (співкористувачів) землі, пасовиськ, води та ін.; це громадсько-виробнича і соціальна організація селянських дворів (індивідуальних виробників), що поєднує у собі систему сусідських і родинних зв'язків, відносин, традицій; це соціальний організм, пов'язаний з традиційною формою розселення (село, хутір), демократичною системою управління, самоврядування й регуляції поземельних, економічних, побутових, соціальних та інших взаємовідносин своїх членів. Головною особливістю сільської (земельної) громади як соціального інституту є той факт, що влада в ній належить всім її членам (громадянам), а не якійсь особі, чи групі осіб. Свою волю громадяни реалізують на сході (збори голів дворів, домогосподарів), де вирішуються усі питання внутрішнього життя. Сход – це головна істотна риса сільської (земельної) громади, без якої вона не може існувати.

Сільська (земельна) громада – це елемент нематеріальної культурної спадщини України.

Метою дослідження було дослідити історичний розвиток селянського поземельного, самоврядного, соціального інституту – сільська (земельна) громада; довести, що сільську (земельну) громаду можна вважати проявом нематеріальної культурної спадщини України; інтерпретувати селянську самоврядну традицію музейними засобами, шляхом створення середовищного екомuzeю «Сільська громада Наддніпрянської України».

Для реалізації мети вирішені такі завдання: досліджено стан вивчення, з'ясовано повноту висвітлення теми в історіографії; здійснено аналіз джерел з обраної теми та з'ясовано ступінь їх об'єктивності та достовірності; визначено методологію та методи дослідження та музеєфікації з обраної теми; вивчено діяльність сільської громади, як селянського самоврядного інституту;

розглянуто світовий досвід музеєфікації селянського життя; розроблено проект музеєфікації сільської громади Наддніпрянської України; розроблено пакет документів для подачі заявки на грантову програму.

Було розроблено концепцію музеєфікації сільської громади та стислу тематичну структуру експозиції. Дана класифікаційна характеристика експозиції.

Проведений аналіз музеїв під відкритим небом, екомuzeїв, скансенів світу на селянську тематику, показав, що існують приклади музеєфікації селянського життя, побуту, кулінарних традицій, ремесел. Але прикладів музеєфікації традиції селянського самоврядування, як елемента нематеріальної культурної спадщини, немає у жодному музеї.

Проаналізувавши світовий та вітчизняний досвід, можна зробити висновок, що тема музеєфікації нематеріальної культурної спадщини є актуальною і перспективною. В Україні немає середовищного музею сільської (земельної) громади. Сільську (земельну) громаду можна вважати елементом нематеріальної культурної спадщини України. Сільська громада (окремого села) може бути внесеною до переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Створивши середовищний екомuzeї «Сільська громада» у с. Остап'є з одного боку буде збережемо селянський соціальний самоврядний інститут, з іншого – екомuzeї стане селоутворюючим елементом для збереження й розвитку села.

Здійснивши аналіз світового досвіду музеєфікації подібних об'єктів (селянського життя), ми дійшли висновку, що такі об'єкти користуються популярністю й рентабельні через активний туристичний потік.

На підставі отриманих результатів дослідження, розроблено пакет документів для подання на грантову заявку. Завершений проект стане початком подальшої роботи над реєстрацією сільської (земельної) громади як елемента нематеріальної культурної спадщини України. Сталість проекту забезпечить розширення території музею, збільшенню потоку туристів в село Остап'є.

Збільшення потоку туристів в село призведе до розширення сфери послуг і появи нових робочих місць. Екомузей стане селоутворюючим елементом для збереження й розвитку села.

В рамках проекту розроблено пакет документів, який може стати взірцем для створення середовищних музеїв нематеріальної культурної спадщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Бюлетень Народного комісаріату земельних справ Української соціалістичної радянської республіки. 1927. № 35.
2. Бюлетень Народного комісаріату земельних справ Української соціалістичної радянської республіки. 1930. № 13.
3. Вісті Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Харків. 1930. 9 березня.
4. Закон України «Про внесення змін до земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» № 1423-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66970 (дата звернення: 24.11.2021).
5. Закон України Про музеї та музейну справу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
7. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 06.03.2008 №132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
8. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР. Харків : Видання НКЮ УСРР, 1922.
9. Земельний кодекс УСРР. Харків : Видавництво НКЗС УСРР, 1922. 90 с.
10. Конвенція ООН про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 26.11.2021).

11. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 26.11.2021).
12. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Київ : Політвидав України, 1979. Т. 3. 529 с.
13. Нематериальное культурное наследие. URL: <https://ru.unesco.org/themes/nematerialnoe-kulturnoe-nasledie> (дата звернення: 26.11.2021).
14. Низові бюджети України в 1926/27 господарчому році (районові, сільські, земельних громад). *Статистика України*. Серія VI. Статистика фінансів. Харків. 1926. Т. V. Вип. 5. № 157. 50 с.
15. Об общих собраниях членов земельных обществ. *Земельное законодательство УСРР и практика по земельным спорам* : Сборник постановлений и решений. Харьков : Юриздат, 1925. 746 с.
16. Основные тексты Международной конвенции об охране нематериального культурного наследия : Издание 2016 г. URL: https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2016_version-RU.pdf (дата звернення: 26.11.2021).
17. Отчет Народного комиссариата земледелия УССР за 1920 год. Харьков : Издание Наркомзема УССР, 1921. 18 с.
18. Практика Правительствующего Сената по крестьянским делам. СПб : Департамент гос. зем. имуществ, 1914. 959 с.
19. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919–1920) : Зб. документів і матеріалів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. 1083 с.
20. Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. 1917–1954. Москва : Госюриздат, 1954. 719 с.
21. Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик : 1917–1936 : Сб. документов. Москва : Политиздат 1959, Т. 1. 836 с.
22. Україна : Статистичний щорічник : 1929. Харків : ЦСУ УСРР, 1929. 399 с.

23. Экономическая политика СССР : Сб. документов. Москва : Госполитиздат, 1947. Т. 1. 645 с.

24. Белугина Г.К. Актуализация нематериального культурного наследия в музейно-выставочной и туристско-рекреационной деятельности : автореф. дис. ... канд. Культурологи : 24.00.01 – теория и история культуры. Ярославль, 2011. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/aktualizacija-nematerialnogo-kulturnogo-nasledija-v-muzejno-vystavochnoj-i.html> (дата звернення: 26.11.2021).

25. Белугина Г.К. Проблема актуализации нематериального культурного наследия // *Ярославский педагогический вестник*. 2011. №2. Т.1 (Гуманитарные науки). С. 287–290. URL: http://vestnik.yspu.org/releases/2011_2g/64.pdf (дата звернення: 26.11.2021).

26. Брич М.Т. Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні : дис. ... канд. архітектури : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Львів, 2020. *Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»*. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/54704> (дата звернення: 26.11.2021).

27. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Т. 29. Санкт Петербург : Типография Акц. Общ. «Издательское дело»; Брокгауз-Ефрон, 1900. 468 с.

28. Верховцева І. Г. Селянське самоврядування в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис ... д-ра іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія. Чернівці, 2019. 40 с.

29. Глушкова П.В. Классификация музеев под открытым небом в аспекте актуализации нематериального культурного наследия. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2015. № 1 (61). Т. 1. Исторические науки и археология. С. 59–63. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-muzeev-pod-otkryтым-nebom-v-aspekte-aktualizatsii-nematerialnogo-kulturnogo-naslediya/viewer> (дата звернення: 26.11.2021).

30. Деревня Холлоке – живой музей. URL: <http://vengria.devisu.ru/unesco/holloko.html> (дата звернення: 25.11.2021).
31. Етнографічний комплекс «Українське село». URL: <http://etno-selo.com.ua/> (дата звернення: 25.11.2021).
32. Закарпатський музей народної архітектури та побуту. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/ug/uzhgorod/museums/skansen/> (дата звернення: 25.11.2021).
33. Калініченко В. В. Громада поземельна. *Енциклопедія історії України*. Т. 2. Київ : Наук. думка, 2004. 524 с.
34. Калініченко В.В. Інститут земельної громади в доколгоспному селі Наддніпрянської України (1917–1930 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук. : 07.00.01 – історія України. Одеса, 2015. 32 с.
35. Калініченко В.В. На зламі епох: земельна громада в Наддніпрянській Україні (1917–1930 рр.) : моногр. Харків : ХДАК; Видавець Савчук О.О., 2013. 656 с.
36. Калініченко В.В. Сільська громада як об'єкт середовищної музеєфікації: світовий досвід. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (26–27 листопада 2020 р.) / Під ред. проф. В. М. Шейка та ін. Харків : ХДАК, 2020. С. 58–59.
37. Калініченко В.В. Сільська (земельна) громада: історична довідка про об'єкт музеєфікації. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (18–19 листопада 2021 р.) / Під ред. проф. В. М. Шейка та ін. Харків : ХДАК, 2021. С. 54–55.
38. Калініченко В.В. Сільська (земельна) громада як елемент нематеріальної культурної спадщини: історична ретроспектива. *Культура України* : зб. наук. пр. Харків : ХДАК, 2021. С. 17–23.
39. Каулен М.Е. Музеефикация историко-культурного наследия России. Москва: Этерна, 2012. 432 с.

40. Климов Л.А. Культурное наследие как система. *Вопросы музеологии*. 2011. 1 (3). С. 42–46. URL: https://voprosi-muzeologii.spbu.ru/files/2011_1/Klimov.pdf (дата звернення: 26.11.2021).

41. Климов Л.А. Музей в сохранении и презентации нематериального культурного наследия : дис. ... кандидата культурологи : 24.00.03 – музееведение, консервация и реставрация историко-культурных объектов. СПб, 2012. URL: <https://cheloveknauka.com/v/373913/d#?page=1> (дата звернення: 26.11.2021).

42. Корнієнко В. Громада. *Політична енциклопедія*. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

43. Курьянова Т.С. Музей и нематериальное культурное наследие. *Вестник Томского государственного университета*. 2012. № 361. С. 55–57. URL: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/874/files/361-055.pdf> (дата звернення: 26.11.2021).

44. Мастеница Е.Н. Нематериальное наследие как объект музеефикации: теоретико-методологические обоснования. *Культура в евразийском пространстве: традиции и новации*. 2017. № 1. С. 79–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nematerialnoe-nasledie-kak-obekt-muzeefikatsii-teoretiko-metodologicheskie-osnovaniya/viewer> (дата звернення: 26.11.2021).

45. Мацюцький В. В. Визначення кількості земельних громад на Лівобережній Україні. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2019 р. Харків : ХНЕУ, 2019. С. 362–363.

46. Мацюцький В. В. Генеза земельної громади УСРР. *Актуальные научные исследования в современном мире* : XXIV Междунар. науч. конф., 26–27 апреля 2017 г. : сборник научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2017. Вып. 4. Ч. 8. С. 54–59.

47. Мацюцький В. М. Земельно-передільна діяльність земельної громади Лівобережної України (1922–1930 рр.). *Матеріали IV Міжнародної наукової*

конференції «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії»: збірка статей. Харків, 2014. С. 185–196.

48. Музей Гессенпарк. URL: <https://www.hessenpark.de/> (дата звернення: 25.11.2021).

49. Музей Майхауген. URL: <https://maihaugen.no/> (дата звернення: 25.11.2021).

50. Музей-деревня Макумбушо. URL: <https://discoveric.ru/mesta/tanzaniya/darjes-salam/derevnia-muzei> (дата звернення: 25.11.2021).

51. Музей-садиба «Українська хата». URL: <https://zruchno.travel/News/New/3605?lang=ua> (дата звернення: 25.11.2021).

52. Музейный комплекс старинных народных ремесел и технологий «Дудуткі». URL: <https://dudutki.by/> (дата звернення: 25.11.2021).

53. Національний музей народної архітектури та побуту. URL: <https://pirogovo.org.ua/> (дата звернення: 25.11.2021).

54. Новікова Г. Ю. Багатогранність моделей середовищних музеїв у світовому музейному просторі. *Культура України*. 2017. Вип. 58. С. 185–192.

55. Новікова Г. Проблеми розвитку середовищних музеїв в Україні. *Історія релігій в Україні*: Науковий щорічник. 2017. Вип. 27. Ч. 2. Музейні колекції. С. 246–255.

56. Петровський Г.І. Вибрані статті і промови. Київ: Політвидав України, 1978. 436 с.

57. Писарівський етнографічний музей під відкритим небом «Українська слобода». URL: <https://museums.kh.ua/-usloboda> (дата звернення: 25.11.2021).

58. Районний етнографічний музей «Лемківська садиба». URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/ug/zarichovo/museums/skansen/> (дата звернення: 25.11.2021).

59. Репета І.В. Збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини Івано-Франківської області. *International Scientific Journal «Internauka»*. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16102076227464.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

60. Санкт-Веран. URL: <https://www.france-voyage.com/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC/%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%82-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD-1338.htm> (дата звернення: 25.11.2021).
61. Средневековая деревня Косместон в Кардиффе. URL: <https://rukivnogi.com/great-britain/wales/cardiff/sights/1688-srednevekovaya-derevnya-kosmeston> (дата звернення: 25.11.2021).
62. Старикова А.С. Актуализация культурного наследия в музеях под открытым небом (на примере историко-этнографического и архитектурного музея-заповедника «Старая Сарепта»). *Молодой ученый*. 2018. № 19 (205). С. 413–418. URL: <https://moluch.ru/archive/205/50244/> (дата звернення 25.11.2021).
63. Уляшева С.А. Пути экспонирования нематериального культурного наследия в музейном пространстве (на примере популярной музыки). *Музей–памятник–наследие*. 2017. №2. С. 185–189. URL <http://museumstudy.ru/wp-content/uploads/2018/01/Ulyasheva.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).
64. Фольклорне село Пул-Фетан Бретань. URL: <http://allbooking.com.ua/ru/articles/10-samyx-interesnyx-ekomuzeev-bretani> (дата звернення: 25.11.2021).
65. Центр прикладних досліджень: онлайн-опитування. URL: <https://cpd.com.ua/uk/online-opytuvannya/> (дата звернення: 23.11.2021).
66. Чулкина Т.И. Метод погружения как актуальный метод построения музейной экспозиции : автореф. дис. ... канд. культурологи : 24.00.03 – музееведение, консервация и реставрация историко-культурных объектов. СПб, 2011. URL: <https://www.dissercat.com/content/metod-pogruzeniya-kak-aktualnyi-metod-postroeniya-muzeinoi-ekspozitsii/read> (дата звернення: 25.11.2021).
67. Шато-Шалон URL: <https://www.france-voyage.com/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC/%D1%88%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D1%88%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BD-1091.htm> (дата звернення: 25.11.2021).

68. Экомузей. URL: https://www.france-voyage.com/%D0%BF%D0%BE%D0%B8%D1%81%D0%BA/?kw=%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9&kw_astype=&kw_asid= экомузей (дата звернення: 25.11.2021).
69. Экомузей Алькохиды. URL: <https://www.privetkanarskieostrova.com/muzei-i-pamyatniki-kultury/fuerteventura/ekomuzej-alkohida> (дата звернення: 25.11.2021).
70. Экомузей Больших Ланд. URL: <https://dom.ukr.bio/ru/articles/9359/> (дата звернення: 25.11.2021).
71. Экомузей Великих Ланд (Франция). URL: https://tourlib.net/statti_tourism/skansen.htm (дата звернення: 25.11.2021).
72. Экомузей Калина. URL: <http://www.kalynacountry.com/ecomuseum/> (дата звернення: 25.11.2021).
73. Экомузей Эльзаса. URL: <https://www.ecomusee.alsace/fr/> (дата звернення: 26.11.2021).
74. Якиманский В. К итогам аграрной революции на Украине : По данным анкетного обследования 1922 г. Харьков : ЦСУ УССР, 1924. 37 с.
75. Яковлева С.И. Музеи под открытым небом: опыт и уроки Германии. *Современные проблемы сервиса и туризма*. 2018. №1. Т. 1. С. 72–87. URL: https://spst-journal.org/Archive_article/2018/2018_12_01/07_Yakovleva.pdf (дата звернення: 26.11.2021).
76. Intangible Cultural Heritage & Museums Project. URL: <https://www.ichandmuseums.eu/en> (дата звернення: 26.11.2021).
77. Redfield R. *The Little Community. Peasant Society and Culture*. Chicago : University of Chicago, 1960. 177 p.
78. Shanin T. *Peasants and Peasant Societies : selected Readings*. New York : Blackwell, 1987. 497 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

АНКЕТА

Екомузей «Сільська (земельна) громада Наддніпрянської України»

Мета дослідження: з'ясувати рівень зацікавленості та очікувану популярність музею серед різних верств та категорій населення.

1. Ваша стать:

- чоловіча
- жіноча

2. Ваш вік:

- до 18 років
- 18–24
- 25–34
- 35–60
- від 61 року

3. Основний рід ваших занять:

- навчання у школі
- навчання у вищому навчальному закладі
- робочий промисловості, фахівець технічного профілю
- працівник освіти, культури, охорони здоров'я та ін.
- працівник фінансової, економічної сфери
- військовослужбовець, працівник правоохоронних органів та ін.
- працівник торгівлі, сфери обслуговування
- підприємець, фермер
- займаюся домашнім господарством
- тимчасово не працюю, шукаю роботу
- непрацюючий пенсіонер
- інше: _____

За умови обрання варіанту «інше» – запропонуйте свою відповідь.

4. Ви проживаєте:

- місто
- село

5. Скільки осіб, включаючи вас, проживає у вашому помешканні? _____

6. Як часто Ви відвідуєте музеї?

- раз в місяць
- раз у півроку
- раз на рік
- інше: _____

За умови обрання варіанту «інше» – запропонуйте свою відповідь

7. З якою метою Ви відвідуєте музеї?

- культурне дозвілля
- подивитися нову виставку
- в освітніх цілях (підкреслити – загальноосвітня/спеціалізована екскурсія)
- познайомити своїх гостей/друзів з музеєм
- туризм
- інше: _____

8. Які теми виставок / факультативів Вам були б цікаві?

- технічні
- історичні
- етнографічні
- краєзнавчі
- інше _____

9. З якою ймовірністю Ви відвідаєте етнографічний музей?

- не буду відвідувати
- можливо відвідаю
- відвідаю
- точно відвідаю

10. Ваше ставлення до зеленого туризму?

- негативне
- скоріше позитивне
- позитивне
- дуже позитивне

11. З якою ймовірністю Ви б відвідали екомузей?

- не буду відвідувати
- можливо відвідаю
- відвідаю
- точно відвідаю

12. В яких заходах Ви б узяли участь?

- квест
- вікторина
- тематична класична екскурсія
- екскурсія-концерт
- екскурсія-прогулянка
- спектакль-екскурсія
- рольова гра
- інше: _____

За умови обрання варіанту «інше» – запропонуйте свою відповідь

13. Які з музейних заходів Ви б відвідали?

- факультатив
- майстер-клас
- дискусійний клуб
- презентація
- науково-популярна лекція
- інше: _____

За умови обрання варіанту «інше» – запропонуйте свою відповідь

14. Як Ви дізнались про наш музей?

- реклама (банери, постери), в т. ч. реклама в інтернет
- віртуальна екскурсія по музею.
- вебінари
- інформація в ЗМІ
- рекомендації друзів в соціальних мережах
- інше: _____

15. Ваше ставлення до активного туризму:

- негативно
- позитивно
- дуже позитивно

16. Зручність розташування, наявність громадського транспорту до музею:

- не важливо
- важливо
- дуже важливо

17. Яку роль відіграє для вас далекість розташування музею від вашого помешкання?

- не важливо
- скоріше не важливо
- важливо
- дуже важливо

18. Наскільки важливі для Вас сервісні послуги (місця для відпочинку/ночівлі, кафе, туалет, парковка)?

- не важливо
- скоріше не важливо
- важливо
- дуже важливо

19. Чи хотіли б ви отримувати інформацію про заходи та виставки музею?

- так
- ні

20. Яким шляхом ви хотіли б отримувати інформацію про заходи та виставки музею?

- офіційний сайт музею
- поштова розсилка
- Instagram
- Facebook
- Twitter
- інше: _____

Дякуємо за участь в нашому дослідженні.

Екомузей Ельзасу**Додаток 3****Комуна Шато-Шалон**

Музей Майхеуген

Екомузей Алькохіда

Село Макумбушо

Музей «Гессенпарк»

Додаток 8

Середньовічне село Косместон

Додаток 9

Екомузей «Калина-Кантрі»

Селянська хата-мазанка

Підлога-долівка в хаті

Додаток 12

Інтер'єр селянської хати

Додаток 13

Хлів

Додаток 14

Льох

Додаток 15

Сарай

Додаток 16

Ковальня

Додаток 17

Гончарне коло

Додаток 18

Колодязь

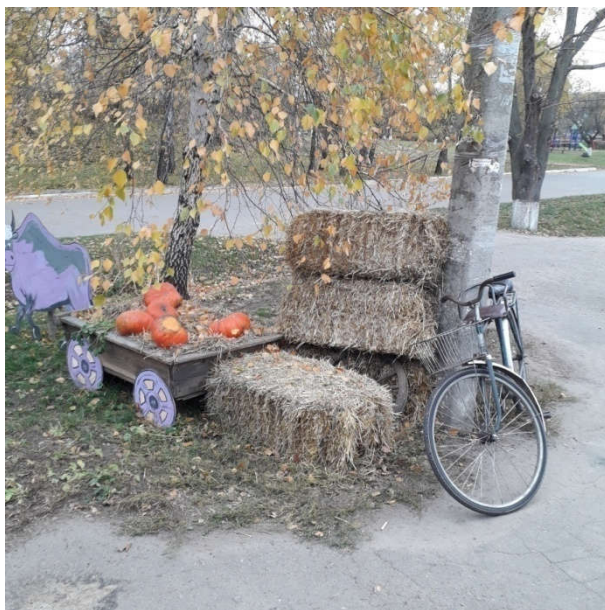

Додаток 19

Панорама двору

Фото-зона

План реалізації проекту «Сільська громада Наддніпрянської України»

№ етапу	Назва етапу	Тривалість етапу, терміни виконання	Завдання етапу	Детальний опис кожного із заходів / видів діяльності в межах етапу (із представленням кількісних та якісних показників)	Відповідальний	Результати здійснення етапу	Обсяг фінансування етапу (гривні)
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Підготовчий	01–30.03.2022	Виїзд на місцевість	Виїхати на місцевість для оцінки масштабів роботи.	Калініченко В.В.	Оцінені масштаби роботи, орієнтовний кошторис робіт.	1000
			Найняти фахівця для вирішення фінансових питань.	Укласти договір з бухгалтером		Укладено угоду з бухгалтером.	20000
			Найняти бригаду будівельників.	Розмістити пропозицію на сайти WORK.ua, Jobs.ua, Trud.ua, rabota.ua	Настиченко Р.А.	Укладено угоду з будівельниками.	
			Набрати команду підрядників	Розмістити пропозицію на сайти WORK.ua, Jobs.ua, Trud.ua, rabota.ua для пошуку послуг дизайнера, архітектора, розробника веб-сайту. Обрати найкращі пропозиції за результатами конкурсу.	Настиченко Р.А.	Сформовано команду фахівців та укладено відповідні угоди.	50000
			Підготувати пакет документів для створення експозиції.	Розробити концепцію та тематико-експозиційний план історико-культурного комплексу.	Калініченко В.В.	Розроблено музейну концепцію та тематико-експозиційні плани по кожному об'єкту.	

1	2	3	4	5	6	7	8
2.	Будівельно-ремонтний етап	1–30.04.2022	Виконати розробку веб-сайту проекту.	За допомогою залученого спеціаліста розробити веб-сайт за допомогою якого можна буде прослідкувати всі етапи реалізації проекту.	Настиченко Р.А.	Розроблено веб-сайт проекту.	10000
			Виконати ремонт будівель.	За допомогою бригади будівельників здійснити ремонт будівель.	Настиченко Р.А.	Здійснено ремонт будівель	20000 0
			Інформування потенційної аудиторії про відкриття музею.	Розмістити рекламу в масмедіа та інтернет	Калініченко В.В.	Кампанія проведена, потенційна аудиторія ознайоmlена та готова для відвідування комплексу.	50000
3.	Завершальний етап	1.05.2022	Відкриття історико-культурного комплексу.	1.05.2022 провести урочисте відкриття музею із залученням ЗМІ та місцевої громади.	Калініченко В.В., Настиченко Р.А.	Історико-культурний комплекс розпочав свою роботу.	50000
		1.12.2022	Звіт про виконання проекту		Калініченко В.В.		

Бюджет проектної пропозиції

Назва організації: Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних територіальних громад

Назва проектної заявки: «Сільська громада Наддніпрянської України»

Статті видатків	Очікуване фінансуван ня від Фонду (у гривнях)	Отримуване фінансування з інших джерел (у гривнях)	Загальна сума за статтями бюджету (у гривнях)	Відсоток від запитованої в Фонду суми коштів
1. Оплата праці	280000	28000	308000	90,9
2. Обладнання	20000	10000	30000	66,7
3. Матеріальне забезпечення	70000	40000	110000	63,63
4. Відрядження і транспортні витрати	1000	5000	6000	16,7
5. Інші витрати	100000	15000	115000	86,95
Разом:	471000	98000	569000	82,78

Плакат

